

ԽՈՐՀՐԳԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ի 21. Յունվարի այս 1873 ամի՝ մինչ ընթերցում էի Санктпетербургскія Вѣдомости անուանեալ օրըստօրական լրագրի նոյն աւուր 21 համարն, ստացայ և սուրբ Աթոռոյ Լշմիածնի ուխտէն ի լոյս ընծայեալ Արարատ ազգաօգուտ Ամսագրոյ 1872 ամի Գեկտեմբերի ամսատետրակն, և այս երկուց հանդիսից՝ ումանց հատուածոց իմաստից միօրինակ իրր առ մի նպատակ ուղղութիւնն՝ տոխթ ետ ինձ այս համառօտ խորհրդածութիւնն յեզուէ իմակարդակ քարտիզիս:

Լոնդոն Անգլիական մայրաքաղաքի Աստուածաշունչ գրոց հնախօսական ընկերութեան մէկ ժողովի մէջ այնպիսի հետաքրքրական գրուած է մէջ բերուել, որ սեպագրաց յարգն և կարեւորութիւնն կրկին և կրկին հաստատելով՝ ցոյց է տրուել ուսումնական աշխարհին՝ թէ սեպագրաց զննութիւնը ոչ թէ միայն կտրէ հնագոյն ժամանակաց արտաքին պատմութեանց ազոտ անցից վերայ լոյս ծագել, այլ և Աստուածաշունչ սուրբ գրոց հրեանապատում աւանդութեանց և պատմութեանց ևս կ'յաջողէ կանգնել բազում ձշմարտութեանց ապացոյց: Գիտնական Սմիթ յառաջ է մատուցել զբաւոր տեղեկութիւն ինչ, թէ ինքն (Սմիթ) գտել է սեպագիր արձանագրութիւն, որոյ պատճէնն նորաշաղախ կաւի վերայ դրոշմած, թրծած, կղմնտրած և աղւսակներ ձեռցուցած լինելով, նա ոչ միայն ստացել է այն աղիւսները, այլ և նոցա ընթերցանութեան հնարն ի ձեռս է բերել: Այս սեպածե նշանագրաց արձանագրութիւնն

կպարունակէ յինքեան ջրհեղեղի իրիք մեծի պատմութիւնն, (արդեօք համաշխարհականի՞ն է, թէ այլ մասնաւորի,) և պատմութիւնն գրուած է յաւուրս Ասորբանապալ թագաւորի Ասորեստանայց, Վրիստոսէն 668 ամօք յառաջ: Իմաստ արձանագրութեան է այս վաղնջական անցից պատմութիւնը, զոր Պ. Սմիթն ընծայեալ է Վրիստոսէն 1600 ամօք յառաջ անցած ժամանակին:

Չառամեալ ծերունի ոհմ Սիդիթ անուն՝ պատմել է Իզդուբար թագաւորին, թէ ինքն Սիդիթ ի վաղ անցեալ աւուրս հրամանաւ դից շինել է տապան, և նորա մէջ զետեղել է իւր գերդաստանն և ծառայքն, և իւրաքանչիւր զաղանաց և վայրի երէց տեսակները, և իւր բոլոր ստացուածքն, որ վերահաս սպառնացեալ ջրհեղեղէն ազատուի. յետոյ պատմել է ջրհեղեղի անցքն և ստորագրել է իւրաքանչէն տապանի ծովագնացութիւնը, որ վերջապէս զկայ է առել Նիդիր լիւրին վերայ՝ Ասորեստանէն դէպ յարեւելս: Տապանի ի գլուխ լիւրին հանգչիլից յետ՝ Սիդիթ արձակել է առաջ մէկ աղաւնի, յետոյ մէկ ծիծեռնիկ, և վերջապէս՝ մէկ աղաւ: Չկնի որոյ ինքն ևս դուրս է եկիլ տապանէն և սեղան է շինել և զոհ մատուցել դից:

Այս նոր գիւտն շարժել է գուսումնական գործունէութիւնն Անգլիական և Վաղիական արեւելագիտաց, որք ցարդ կպատաղէին սեպագրաց հետազօտութեան վերայ, և յայնմ հետէ սկսել են ապագրութեան մէջ ի վեր երեւիլ այս առարկայի վերայ զանազան խորհրդածութիւնք, որոց առաջինն է երեւելի արեւելագէտ

Պատուլինսոնի զրուածն, որ ի Լոնդոն ի լոյս ընծայեալ Եթէնէա լրագրի (համար 2354) հրատարակել է, թէ այսնորագիւտ աղիւսակք Սիթ գիտնականի են լրիւ չափ անկասկածելք, և յաւելցուցել է իւր զանազան նկատմունք վասն այսր կարեոր արձանագրութեան: Օկնի նորա խօսիլ է դարձեալ այս առարկայի վերայ նշանաւորն Օպպերտ՝ իւր դասախօսութեանց մէջ:

Եւ թէպէտ չունիմ իղձ և զօրութիւն միջամուխ լինել այս առարկայի քննադատութեան մէջ, բայց այսքան յայտնի է որ Վրիստոսէն 668 տարի յառաջ՝ ըստ Եստուածաշունչ սուրբ գրոց պատմութեան՝ Եսորեստանեայց թագաւորն էր Սենեքերիմայ որդի (*): Եսորդան, որ դուցէ Եսուրբանապալ ևս կանուանվէր:

Իսկ Վրիստոսէն 1600 տարի առաջ, էր այն ժամանակն՝ երբ Յովսէփ նահապիւն արդէն վախճանել էր, և Սովսէս՝ դեռ ծնած չէր, և Իսրայէլացիք Լզիպատոսի մէջ սկսել էին բազմանալ, և Փարաոններ չալածանաց ենթարկիլ, մինչ Յոր Եւստացոց երկրումն կծաղկէր. և որդիքն Երրահամու ընդ խաւար հիթանոսութեան ընտանեկային յԱզիպատոս:

Իզդուբար՝ որ աշխարհի թագաւորն էր, այս տեղ զրուած չէ, և ինձ ևս ուրեք այդ անունն լսել կամ ընթեռնուլ՝ պատահած չէ, և թէ պատահած ևս լինի՝ դոնէ այժմ միաքս չէ: Վրիստոսէն 1600 տարի առաջ՝ ըստ պատմութեան Սրբոյն Սովսիսի Խորենացոյն, դուցէ թէ և

ըստ ժամանակագրութեան Լէսիբրիոսի՝ էր Երամմիդը, քան զոր՝ ոչ յառաջ մինչև ի Նինոս և ի Ներբոդ և յԵստուր, և ոչ յետոյ՝ մինչև ի Սենեքերիմ՝ գաւնի Իզդուբար թագաւոր: Վուցէ թէ Իզդուբար՝ որ Եստուածատուր նշանակէ, ոչ էր յատուկանուն ուրուք թագաւորի, այլ մականուն նորա, ընծայեալ վասն բարեւաութեանց, այսու ամենայնիւ ոչ նըշմարի՝ թէ որոյ՞ դաւառի կամ քաղաքի թագաւոր էր: Վիտնական կաճառն հետխօսից՝ թէ ոչ ստուգէր զայս ամենայն, արեւելագէտն Պատուլինսոն ոչ հրատարակէր զիւր հաւանութիւն, ո՞վ թէ ինչ ցանկայի և հետքննութեան արժանաւոր յօգուած պիտի լինի՝ այն Եթէնէա հանդիսի մէջ ղետեղած խորհրդածութիւնն: Երդեք Նոյի ջրհեղեղն է խառնովանել ևրեւելի հնագէտն, թէ Վեկպիոնի, որովհետեւ ժամանակն, 1600 ամն՝ որքան հեռի է մնում համաշխարհական ջրհեղեղի՝ յԵստուածաշունչ սուրբ գրոց գուշակեալ ժամանակէն, այնքան մերձեւում է Վեկպիոնեան ջրհեղեղի ժամանակաց: Յիւրաւի է այս արձանագրութեան մէջ չէ երևում Նոյի անունն, և ոչ Երարատի անունն, բայց յայտնի ևրեւում են այն ամենայն պատմական ստուգութիւնները, զոր միանգամ Եստուածաշունչ մատենանունի աւանդեալ, որպէս թէ անուններն փոխած՝ մի և նոյն անցից զծագրութեան հաւատարիմ ընդօրինակութիւնն է:

Հրէից գիտնական Բարուկինիւրէն բազում անգամ լսել ևմ, թէ կայ կարծիք՝ որ Սելքիսեդեկ էր նոյն ինքն՝ նահապետն Նոյ, որոյ անուն հրէից լեզուաւ Նօախ յորջորջի, և կնշանակէ՝ երկրագործ

(*) Դ. Թարգ ժԹ. 37. — Եսայ. ԼԷ. 38.

մշակ, և թէ՛ Նոյ իւր ինն հարիւր յիսուն
ամն մինչ լրացոյց Մասեաց կողմն, ուր ե-
ղև առաջին հարիւրամեակն Սկեդար
անուանեալ, գար խաղաղութեան և ար-
դարութեան, որոյ էր ինքն երկրորդ նա-
խահայրն մարդկութեան և նահապետ, և
քահանայ, և թագաւոր, յետոյ շալկեց
Նգամայ ոսկերքն՝ զորս պահել էր տա-
պանի մէջ ջրհեղեղի ապականութենէն, և
տարաւ թաղեց Վողգոթայ, (գոլգոս, կամ
գոլգաֆա, լեռան գլխոյ,) և ինքն Մեղ-
քիսեղեկ անուամբ, (թագաւոր խաղա-
ղութեան և արդարութեան ոսկեդարու,) թագաւորեց երկու քաղաքի վերայ, Ա-
րուստղեմի և Սաղեմի *), որոց միջոցն է
Զիթնեաց լեռան, որոյ ձիթով ըստ Նա-
րեկացոյն՝ իւղեցաւ, և թէ մինչև Եբրա-
համու ժամանակն ապրեցաւ, և նորա սղա-
ստորութեամբ թաղվեցաւ ոչ հեռի ի
տեղեղոյն՝ ուր արդէն թաղեալ կոյնն ոս-
կերքն ախտաստեղծին: Ինչպէս բազումք կա-
ցին Նոյին՝ Վեւկալիտն անուն ընծայողք,
ոչ սակաւք կան և Վսիսութը կոչումն
նուիրողք, և ո՞վ կարէ երաշխաւոր լինել
թէ մի և նոյն բառն սեպագրով գծեալ՝
մինչ մին Վսիսութը կընթեռնու, միւսն
կարէ Սիդիթ ընթեռնու, մինչ մին Մա-
սիս կընթեռնու՝ միւսն կարէ Նիդիթ ըն-
թեռնու, մինչ մին զմի և գնոյն բառն
ձմարիս Աստուած կընթեռնու, միւսն՝
ըստ իւրում հեթանոսական մտահասու-
թեան՝ կարէ զիք հասկանալ:

Մի՞ թէ ըստ իւրում դարեր են անցել այ-
նուհետեւ՝ մինչ զիսնականի միում պա-

տահել է սեպագրի մէջ մէկ անուն առաջ
Ներիգուրի ընթեռնու, և յետոյ ընդ
անցանել մետասան ամաց՝ մի և նոյն սե-
պագիր արձանագրութեան մէջ նոյն բա-
ռն՝ Վադրիգուրի ընթեռնու *), մինչ
միւս զիսնականն աւելի սրտիր աչօք զըն-
նելով Ռելիգուրիս էր ընթերցեալ **):
Եթէ գիտնականն Սիթ յայտնած լինէր՝
թէ այն սեպածե գծերով արձանագրեալ
կաւակերտ աղիւսն՝ աշխարհի ո՞ր կողմն է
գտել, ի՞նչ հանգամանօք է գտել, կա-
րել էր գուշակել ինչ. որովհետեւ աշ-
խարհ կոչեցեալ իրն՝ ոչ այնքան մանուկ
է հասակաւ, որ նորա երեսին տեղի ունե-
ցած անցքերն՝ լրիւ չափ ընկած լինին
պատմական ժամանակին շրջանի մէջ, և
ոչ տարածութիւնն այնքան անձուկ, որ
հնար լինի կարծել՝ թէ պատմութեան
ղիտակն արդէն ամենայն ինչ թափանցել
է. որչափ նորա այսօրն է անկողար, նոյն-
պէս նորա երկին է անսահման. ոչ հա-
մայնահաւանք (օփթիմիսթք) կարեն ա-
մենայն ինչ հաւանեցուցանել ամենեցուն,
համոզելով զամենեւին, ոչ համայնա-
մերժք (պիսսիմիսթք) կյաջողին վասն
ամենայն իրաց երկրայութիւն և կասկած
սերմանել ի միտս ամենեցուն: Աս ոչ
պնդեմ թէ Նոյ և Մեղքիսեղեկ մի են,
բայց Նոյ Մարգար Զաքարեանց Խո-
ջենց՝ Սանկտպետրուրդ տպագրեալ
Հանկ Ստակարանաց գրքի մէջ՝ գրել էր
իւր կամ այլոց կարծիքն, թէ Մեղքիսե-
ղեկ էր Նոյի Ամն: Եթէ կարէր Մեղքի-
սեղեկ Սեմ լինել, ևս առաւել կարէր

(*) Երուսաղեմ՝ տուն խաղաղութեան. Սա-
ղեմ՝ Սաղեմ՝ խաղաղութիւն, (Երուշէկայմ):

(*) Մորթման,

(**) Լենորման:

Նոյ լինել թագաւոր խաղաղութեան, թագաւոր արդարութեան, անհայր՝ անմայր, չհամարեալ յազգս, և նա միայն կարէր ասել՝ թէ առ ազատ մնալ խաղաղ նախաց վերահաս ջրհեղեղի հրամանաւ Լստուծոյ կառուցի տապան, և ծովագնաց եղէ:

Չուր է և մեր Իզդուբար թագաւոր միայն Լստրեստան որոնելն: Երբհամու օրերն շատ թագաւորք կային, որոց չորքն հնդից վերայ արշաւեցին, և ինքեանք Երբհամին ասել էին ի Վերբօն (կարիւթ Երբօկ) թէ այր թագաւոր ես ի միջն մերում:

Չարմանք չէ՝ թէ այս աւանդութիւնն մնացեալ լինի այս ճանապարհաւ, որ ծերունի Սիզիթ (Վասիսութր, Նոյ, Մեղքիսեղեկ) ասել է Երբհամին (Իզդուբար, Լստուածատուր, Լստուածապաշտ) թագաւորին՝ թէ Լստուծոյ կառուցի փրկարար տապանն, որ յետոյ հանգեաւ Նիզիր (Մասիս) լեռան վերայ: Եւ այս աւանդութիւնն բերնէ բերան գնալով՝ մինչ սեպագրութեան հասնելն՝ Երբհամ աստուածապաշտն Իզդուբար դառաւ, Վասիսութր՝ Նոյ, Մեղքիսեղեկն՝ Սիզիթ փոխուեցաւ, և Մասիս՝ Նիզիր ձեւացաւ *):

Եյս Պ. Սմիթի գիւտն, և Պ. Ֆաուլինսոնի ուշադրութեան արժանաւոր խոր-

հրդածութիւնն՝ մեզ աներկբայ յոյս կմտտակարարէ, որ ինչպէս Պ. Մորթմանի և Պ. Շուլցի սեպագրական զննութիւնները բաւական բացայայտութիւն տուին Սրբոյ Մովսիսի Խոր. Հայոց պատմութեան մէջ Մար-Իրասոյ կատինայ հնախօսութիւններէն արած քաղուածոցն, և ընդարձակ ճանապարհ բացին մեր ազգային արեւելագէտ և բազմաճմուռ զիտնականի՝ Ս. Պ. բրդոյ կայսերական Համալսարանի վարժապետ Վերորէ Տէր-Պետրոսեան Պատկանեանի հանդէպ մանրակրկիտ խուզարկութեամբ հետազօտել և ուզղել Պ. Մորթմանի ենթադրական կարծիքն, որ ի Մասիսն Պօլսոյ, և յԵրարան Լճմիածնի և յայլ օրագիրս ուղերձեցան ազգիս, ինքեան ուղեցոյց ունենալով Վէ լազարդի և Լենորմանի նման համաշխարհական անձանց և հնագիտակ դամարձակաց ուսումնական արեւելագիտակ զննութիւնները, որք միտրերան խոստովանում են՝ թէ դեռ Վանայ սեպագիր արձանագրութիւններն, որ երբեմն Երմենիակական կառվէին, այժմ պիտի կոչվին Ելարոդական կամ Երարատական, չեն բացատրուած. և Հայազգի Պ. Վալուստ Շիրմազանի Լճմիածնի Երարատ հանդիսագրութեան այն ինչ անցեալ 1872 Վեկտ. ամսաթիւրթի մէջ մատնցոյց եղեալ՝ մեր ազգի ուխտական Եւարայրի կողմերը՝ Մակուայ բարձրաւանդակ վիմաց վերայ գծեալ նշանագրերն, որ յայտնի չէ՝ թէ սեպագրաց կամ բեւեռագրաց՝ Լստրեստանական, թէ Վարիլական, Սիլիւթական, թէ Ելարոդական կամ Իրանական, և նոցա՝ Ֆօնետիկական կամ ալաֆոնական ո՞ր տեսակաց արգասիք են, ո-

(*) Եթէ Մովսիսի հնագիտական աղբիւրներէն մէկն Մեհենական Եզիպտայրն կարծենք, այն նշանագրաց մէջն ևս հնար չէր սպրդիլ այս զանազանութեանց, Միթէ Մովսէս, Մոսէս, Մօսէս, Մօշէ, Մոշէ, Մուշէ, Մուզէս, Մուզա անուանք պահել են իրեանց յատկութիւնն, կամ ամենեւեմ ի ջրոյ հանեալ կնշանակե՞ն:

բովհեռե՛լ՝ դեռ հրահանգեալ աշխարհի սեպհականութիւն չեն դարձել ու նոյնպէս օրըստօրէ կիպրատեն մեր սիրական հայրենեաց ամենակերպ հետաքրքրութեան արժանաւոր հետապնդում՝ անցից վերայ յէն՝ այն ազջամուղջն, որ յոյժ հիմնաւոր առիթներով տեղի կուտայ մեզ և բազմաց մտայոյզ լինիլ :

Ա, թէ ի՞նչ է պատճառն որ մեր հայրենիքն երկու անուն ունի, որոց մին Հայաստան՝ մենք Հայքս միայն ի կիր կառնունք, և օտար ազգք չն ուշադիր լինիլ ձանաչել, և միւսն՝ Արմենիա, որ օտար ազգի պատմաբանք գործ կածեն, իսկ մեք Հայքս՝ մեր նախնեաց սոսիւրից մէջ չենք գտնում, և միայն ենթադրութեամբ շատանում :

Բ, Ի՞նչ է շարժառիթն, որ մեր Հայոց ազգն նոյնպէս ունի երկու անուն, մին Հայ, որով միայն մենք ինքներս զմեզ կանուանենք, և երբէք օտարազգեաց բերանէն չենք լսիր, և միւսն՝ Արմէն, որ օտարք մեզ կուտան, և մենք միայն ի թարգմանութենէ կուենանք այն՝ իսկական պատճառին միտք չդնելով, և ինչպէս Գաղղիացին և Ֆրանսիը խառնել ենք, նոյնպէս և Հայն և Արամեանն մտաց անդիտակցութեամբ անխտիր կը միաւորենք, և ըստ քրմաց՝ Թորգոմեան, Հայկազնեան, Արամազնեան, Արքանազեան զմեզ ինքեանս կիոյժեմք՝ դիւցազնական դարերի կարծիքական բանաստեղծութեանց ծնունդքն՝ մեր նախնեաց կարգն զնելով, ինչպէս որ եթէ Խորայէրացիք իւրեանց նահապետ դրնէին զՓղշտացիս, որոց երկիրն Պաղեստին անուամբ ժառանգեցին :

Գ, Զի՞նչ է զի Արարատի անունն, որ մենք սուրբ գրոց հիման վերայ, և ի նախնեաց՝ ազգէ յազգ և որդւոց յորդիս անցած մնացած աւանդութեանց յեցեալ՝ Սասիս, կամ Սասսայ - սար գիտենք, օտար ազգաց սեպհադրաց վերայ հիմնեալ մատենագրութեանց մէջ Ուրարդի, Աւարուդ, կամ Ուրազդայ կիոյժի. Բուզանդ՝ Սարարատ կասէ, և նոյն կողմանց լեռնաքնակ վայրենի ազգերը կամ այլազգիք Աղրդաղ կիոյժեն, և շրջակայ Հայերէն չն սովորիք նորա անունն : Եւ ինչպէս Սարարադ է կրճատեալ Արարատ Սար, կամ Սար Արարատ բառից, յայնի է որ Աղրդաղ ևս է՝ այլազան եղանակ հնչման Արարատայ. արդ քննելի է՝ թէ արդեօք Աղրդաղն է երիցագոյն, և ի նմանէ՞ հայացուցեալ Արարատն կամ Ալարուտն, թէ Ալարուտ է արմատն, և ի նմանէ է ձեւացեալ Աղրդաղ, կամ յԱրարատ արմատոյ է բղխեալ Ալարուտ և Աղրդաղ, կամ նախ Աղրդաղ և ապա Ալարուդ :

Դ, Ս՛եր Հայ ազգի ծագումն, որ մենք Խոր. և Սարիբ. դրուածքներէն զիտենք և համոզուած ենք՝ թէ է Հայկէն, որ էր ժամանակակից Աշտարակաշինութեան և Ներրոդայ և Ասուրայ, ընդէ՞ր հնապատում աւանդութեանց մանրախոյզ զընտելութիւնն և անաչառ քննադատութիւնն աւելի Հայկակէն կարծել կուտայ, քան թէ Հայկէն, հազար հինգ հարիւր տարւոյ չափ ժամանակ մեր ազգի հնութենէն պակսեցնելով, որով ոչ միայն մեր նախահայր Թորգոմայ որդի Հայկն, որոյ անուամբ մենք Հայկազն ենք կոչվում, և ոչ Հայկակազն, այլ և ի նմանէ սերեալ եօթներորդ ընծիւղն Արամ՝ որով մենք և

օտարք համաձայն՝ զմեզ Երամեան կամ Երամազնեան կանուանենք, երեւում են բանաստեղծական և ոչ պատմական անձինք, որպէս անձնաւորեալ ազգք կրողք Հայ և Երմէն անուանու։ Եւ որ առաւելն է, Երամ զոր մենք ցարգ համարել ենք և համարում ենք ժամանակակից Անիոսի, Վրիստոսէն իրր 2000 ամօք յառաջ, Եսորեստանեան և Վանայ սեպագիրք ցոյց են տալիս թէ էր Վրիստոսէն միայն 850 ամօք նախընթաց, իսկ նորա անմիջական յաջորդն Սեղուրի՝ 831 ամօք. այլ Լուսիրի, և Բեղլիգուրիս Ե. և Իգրուինիս Ե. են ութերորդ յառաջ քան զՎրիստոս՝ դարու մարդիկ։ Սարգայ, և Մինուաս Ե. և Ուրսայ, և Երգիստիս, և Իգրուինիս Բ. և Իքսարիս, և Բեղլիգուրիս Բ. և Իգրուինիս Գ. և Մինուաս Բ. գոյմ վիցերորդ յառաջ քան զՎրիստոս՝ դարու մարդիկ, զորս Պ. Մորթման համարի, սկսեալ ի Լուսիրբէ՝ Սկայորդի մեր, և Պարոյր, և Հրաչեայ և ըն. ասեն ոչ Հայոց, այլ Ելարոդեան, այս ինքն՝ Երարատեան թագաւորք, որք յիննեորդ դարէ սկսեալ՝ նուաճեալ էին զմանր թագաւորութիւնս Վանայ, Ելմիշոյ, Սարնոյ և Մելիտինոյ։

Եւ Լէր վասն մեր ազգն և ազգութիւնն՝ որ ըստ պատ. Մով. Խոր. և Մարիր. Հայկի և նորա գերգաստանի հետ միասին ցարգ Բաբելոնէն եկած ենք համարել, այժմ պատմական հետազօտութիւններն փոխգիայէն եկած են դնում, իրր թէ Մեդիայէն կամ Մարաց երկրէն Իրանական ծագումն ունեցող ազգ՝ Թըրակիոյ վրայէն անցնելով դէպ ի փոխգիա, նոյնպէս Օխրանեան համասեր փը-

ռիւզացի Հայերն յարեմտից յարեւել են մղել, և նոքա ևս ընդ Եսորոդացի բնակչաց դէպ ի հիւսիս վարելով՝ միացորդն իւրեանց հետ ի մի ձուլեալ, անհետ են արել նոցա վաղնջուց լեզուն, կրօնն, ազգութիւնն և աւանդութիւնքն։

Չ, Վասն էր Եսորեստանեան սեպագրութեանց մէջ Հայաստան կոչուած է Երմէնիս և Ուրասթու և երբեմն Մայր։

Եւ Լեթէ մեր ազգի անունն օտարք Երմէն են կոչել՝ իրր թէ Երամ անունէն հանելով, ի՞նչ է պատճառն որ Երամ անունն մէջ նու տառն չկայ, և Երմէն կամ Երմէնիս անուննց մէջ ուստի՞ է մտել։

Բ, Ի՞նչ է պատճառն, որ Վահագն՝ պատմական, և ոչ դիւցազնական ժամանակի Տիգրան Հայ թագաւորի որդի համարուածն՝ Մով. Խոր. և Մարիր. գրչի տակ, նոյնպէս բանաստեղծական անձն է համարվում արդի պատմական անկողմնակալ խուղարկութեանց մէջ, և այն՝ Լեւի-նէր երկն երգն՝ արեւու ծագման այլաբանօրէն նկարագրութիւնն՝ իսպառ Վահագնէն հեռացնում են՝ որպէս ոչ երբէք նորան պատշաճեալ ինչ։

Որովհետեւ այսոցիկ և այլ ևս սոցին նման աւարկայից վերայ են ըստ մեծի մասին լեզուագէտ և քաջուս Վերորէ գիտնականի՝ Համալսարանական վարժապետի խորհրդածութիւններն, որ իւր անգին աշխատասիրութեան Հայոց հին ամսոց անուննց քննութեանց և բացատրութեանց, և ազգային պատմութեան հետաքրքրական գիտելեաց մէջ, իւր անխոնջ երկամբք դրած և պատկերացուցած Հայոց լեզուի ծագման և կազմութեան օրինաց կանոններով, քան զոր յաւէտ պարզ և ստոյգ

դեռ ևս մեր ազգի մէջ չէ տեսլաճ նմանօրինակ հետազօտութիւն, Իրանական, Օւկնդեան, Պալհաւիկ, Սանսքրիտ, Բակտրիական, Արարացի և Հրեայ առաջ և բառից համեմատութեամբ լուծել է այն դարաւոր խնդիրն կամ կնճիռն, որ Վորդեան հանգուցի նման՝ միայն նորա բաղմահմուտ տեղեկութեանց սրով յաջողեցաւ լուղի, մեր բաղմապատիկ հնութեանց նովաւ իսկապէս ուսումնական և ի դրական ուսմանց բղիտալ լոյս կընձնէ, վասն որոյ քաջայոյս պիտի լինինք, որ մի միայն առաւել ճիշտ հետազօտութիւնը սեպաղբաց կարեն համապատշաճ գին յատկացուցանել այն Մետուղիեան երկասիրութեանց, որք ազգապարծանք պսակօք փունջ կկազմեն ի գլուխ նորա, որպէս ազգային հռչակաւոր գիտնականի. այլ վասն այսքան մեծարեալ լուսարանութեանց նորա՝ ունիմ ի մտի առանձին հատուածով ելանիլ ի հանգէս, և նորա գեղեցիկ և ազգապիտան գիտելիքն նուիրել ի սեղան ազգի՝ ոչ յետ բազմաց ինչ աւուրց:

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԱՐՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ.

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՎԵՀ. ՀԱՅՐԱՊԵՏ.

Ի 12-ն ամսոյս Վ. Ե. Հայրապետ ամենայն Հայոց գնաց Մայր Աթոռէս 16 — 18 վերստի չափ հեռի ի Բիւրական յօղափոխութիւն:

ՅՈՒՑԱԿ ՆՈՒՐԱՏՈՒԱՑ Ի ՆՊԱՍՑ ՀԻՆՈՒԹԵԱՆՑ ՄԸՅՐ ԱԹՈՌՈՅԱ.

(Շ-Դ-Ն-Ի-Դ-Դ-Դ-Դ):

(ՅԱՐՄԱՆԻՐ - ՆՈՐ)

	Ո.	Կ.
Գաւթ Գասպարեանց.	3	
Յարութիւն Գասպարեանց.	5	
Աղէքսանդր Գասպարեանց.	4	
Սիմէօն Գասպարեանց.	5	
Գասպար Գասպարեանց.	2	
Անտօն Գասպարեանց.	5	
Յովսէփ Գասպարեանց.	4	
Գրիգոր Գասպարեանց.	2	
Յօնաննէս Գասպարեանց.	2	
Կարապետ Գասպարեանց.	4	
Խաչիկ Գասպարեանց.	2	
Սարգիս Հալաճեանց.	5	
Դօմիլոսի Նաղարեանց.	2	
Սարգիս Շնահեանց.	2	
Մելքոն Ղափլանեանց.	4	
Աստուածատուր Պոպովեանց.	5	
Կարապետ Գասպարեանց.	4	
Գէորգ Եղիշեանց.	4	
Յարութիւն Պարոնեանց.	4	
Գրիգոր Գասպարեանց.	4	
Զարար Այվաղեանց.	2	
Գարրիէլ Կուսիկեանց.	4	
Կիրակոս Կիրակոսեանց.	4	
Մարգար Պոպովեանց.	4	
Յովակիմ Ասլանեանց.	4	
Գէորգ Սաֆարեանց.	4	
Յակոբ Շահնազարեանց.	4	
Անտօն Պոպովեանց.	4	
Մինաս Պետրոսեանց.	4	
Նազար Գասպարեանց.	4	
Խաչիկ Հալաճեանց.	55	
Գրիգոր Գարրիէլեանց.	4	
Սարգիս Այվաղեանց.	4	
Յօնաննէս Հալաճեանց.	2	
Առաքել Ասլանեանց.	4	
Յովաննէս Կուսիկեանց.	4	
Խաչատուր Սարգսեանց.	4	